

**Прыметнік: утварэнне форм ступеняў параўнання
(матэрыялы для факультатыўных заняткаў па беларускай мове)**

Н. А. Валатоўская,
дацэнт кафедры тэарэтычнага
і славянскага мовазнаўства БДУ,
кандыдат філалагічных навук

Для пашырэння лінгвістычнага кругагляду школьнікаў старшых класаў у межах паглыбленага вывучэння беларускай мовы прапануем параўнаць сістэму форм ступеняў параўнання прыметнікаў у беларускай і ўкраінскай мовах. Прыведзеныя матэрыялы могуць быць выкарыстаныя на факультатыўных занятках па беларускай і рускай мовах, пры вывучэнні ўкраінскай мовы, а таксама ў працэсе падрыхтоўкі да прадметных алімпіяд і конкурсаў.

Беларуская і ўкраінская мовы, з'яўляючыся блізкароднаснымі, маюць вельмі падобную сістэму форм ступеняў параўнання прыметнікаў. Звернем увагу на асноўныя асаблівасці.

Як у беларускай, так і ва ўкраінскай мове формы ступеняў параўнання ўтвараюцца ад большасці якасных прыметнікаў.

У беларускай мове		Ва ўкраінскай мове		
<i>Вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў</i>		<i>Вышый ступінь порівняння прикметників</i>		
простая (сінтэтычная) форма	складаная (аналітычная) форма	проста (сінтэтычна) форма	складана (аналітычна) форма	
-ейш- (-эйш-)	больш (болеі), менш (меней) + нулявая ступень параўнання	-ш- (-іш-)	більш, менш + нульовый ступінь порівня	
<i>смелы – смялейшы, ціхі – цішэйшы</i>	больш смелы, меней ціхі	<i>дешевый – дешевий, солоний – солоніший</i>	більш щасливий, менш солодкий	
<i>Найвышэйшая ступень параўнання прыметнікаў</i>		<i>Найвищий ступінь порівняння прикметників</i>		
простая (сінтэтычная) форма	складаная (аналітычная) форма	проста (сінтэтычна) форма	складана (аналітычна) форма	складна форма
най + простая форма вышэйшай ступені	найбольш, найменш, самы + нулявая ступень	най + проста форма вищого	найбільш, найменш +	частки як, що + проста форма

параўнання	параўнання	ступеняпорівня	нульовый ступінь порівня	найвишого ступеня порівня
<i>найсмалейшы, найцішэйшы</i>	<i>найбольш смелы, самы ціхі</i>	<i>найдешевый, найсолонішы</i>	<i>найбольш щасливый, найменш солоний</i>	<i>щонайдешевый, якнайсолонішы</i>

Трэба звярнуць увагу на тое, што ва ўкраінскай мове пры ўтварэнні простых (сінтэтычных) форм вышэйшай ступені параўнання суфіксы *-к-, -ок-, -ек-* выпадаюць, а суфіксы *-ш-, -іш-* дадаюцца непасрэдна да караня, напрыклад, *тонкий – тоншы, глубокий – глібшы, далекий – дальшы*. Пры гэтым адбываюцца чаргаванні зычных *зь – ж, с – ш, г – ж*, напрыклад: *низький – ніжшы, високий – вишы, дорогой – дорожшы*.

Вельмі часта носьбіты беларускай мовы пры вывучэнні ўкраінскай робяць памылкі падчас утварэння складанай формы найвышэйшай ступені параўнання. Справа ў тым, што ва ўкраінскай мове яна можа ўтварацца толькі з дапамогай слоў *найбольш, найменш*, якія дадаюцца да нулявой ступені параўнання прыметніка, напрыклад: *найбольш дорогой, найменш развіненый*. Утварэнне форм тыпу *самый дорогой* з'яўляецца памылковым.

Як у беларускай, так і ва ўкраінскай мове некаторыя прыметнікі ўтвараюць формы ступеняў параўнання з дапамогай суплетыўных форм, напрыклад, бел. *добры – лепшы – найлепшы, дрэнны – горшы – найгоршы*; укр. *добрий – крашый – найкрашый, поганый – гіршы – найгіршы*.

Акрамя таго, ва ўкраінскай мове перавага аддаецца ўжыванню сінтэтычных форм. Аналітычныя формы характэрныя, як правіла, для кніжнага стылю.

Некаторыя якасныя прыметнікі як беларускай, так і ўкраінскай мовы не ўтвараюць ступеняў параўнання. Да іх адносяцца прыметнікі: з абазначэннем стану чалавека (бел. *дарослы, жанаты, халасты*; укр. *одружений, дорослий, повнолітній*); з абазначэннем фізічных якасцей чалавека (бел. *гарбаты, кульгавы, лысы*; укр. *сліпый, німый, лисый*); з абазначэннем масці жывёл (бел. *буланы, вараны, гняды*; укр. *карий, вороний, буланий*); з абазначэннем колеру прадметаў праз іх адносіны да іншых прадметаў (бел. *васільковы, крэмавы, зямлісты*; укр. *шоколадний, бузковий, кремовий*); складаныя прыметнікі (бел. *цёмна-сіні, светла-зялёны, яснавокі*; укр. *темно-зелений, світло-сірий, жовтогарячий*).

У сістэме практычных заданняў найважнейшае месца займаюць тыя, падчас выканання якіх школьнікі параўноўваюць, супастаўляюць лексічныя і граматычныя значэнні прыметнікаў, спосабы і сродкі іх выражэння ў блізкароднасных мовах. Навучэнцам могуць быць прапанаваныя практыкаванні на пераклад асобных слоў, спалучэння слоў, тэкстаў, а таксама заданні на выпраўленне адхіленняў ад прынятых норм утварэння і ўжывання прыметнікаў. Важнае значэнне мае выкананне творчых заданняў, мэта якіх – сфарміраваць уменні правільна ўжываць прыметнікі ў тэкстах розных стыляў.

Ніжэй прыводзяцца прыкладныя заданні для замацавання і сістэматызацыі ведаў вучняў.

1. Перакладзіце ўкраінскія прыметнікі на беларускую мову і падкрэсліце тэма, ад якіх нельга ўтварыць формы ступеняў параўнання. Абгрунтуйце свой выбар.

Солодкий, веселий, молодой, босий, товстый, легкий, зеленуватий, правильний, високий, золотий, щасливий, дерев'яний, чистий, орлиний.

2. Да ўкраінскіх прыметнікаў падбярыце беларускія адпаведнікі. Ад беларускіх прыметнікаў, дзе магчыма, утварыце простую форму вышэйшай ступені параўнання.

Укр. Німий, гарний, порожній, дзвінкий, темний, дешевий, охайний, волошковий, важкий, відвертий.

Бел. Танны, цяжкі, прыгожы, звонкі, акуратны, нямы, пусты, шчыры, васільковы, цёмны.

3. Знайдзіце формы ступеняў параўнання, утвораныя з памылкамі. Выпраўце іх.

Бел. Самы найлепшы, найвядомейшы, найбільш меншы, цікавейшы, самы добры, менш якасны, найціхі, больш прыгажэйшы, самы разумнейшы, найсмачнейшы.

Укр. Веселіший, самый розумний, найтовстіший, якнайщасливіший, вужчий, більш сумніший, самый активніший, складніший, найменш більший, щонайтихіший.

4. Падкрэсліце правільны варыянт формы адпаведнай ступені параўнання.

1. Твоя сукня (модніша / найбольш модна), ніж мая. 2. Це завдання (важче / найважче) в усій контрольній роботі. 3. Дмитро був (самим молодшим / наймолодшим) сином у сім'і. 4. Сьогодні я випадково зустріла на вулиці свого (найкращого / самого кращого) друга. 5. Ця дорога (коротша / найкоротша), чим та.

5. Перакладзіце ўкраінскія прыметнікі на беларускую мову. Вызначце ступень і форму параўнання ў кожнай з моў. Ці заўжды яны супадаюць? Чаму?

Найдешевший, найбільш розумний, якнайщасливіший, кривіший, найменш свіжий, найдальший, старший, чистіший, щонайменший, тонший.

6. Складзіце алгарытм утварэння форм ступеняў параўнання прыметнікаў у беларускай і ўкраінскай мовах. Параўнайце яго з рускім

адпаведнікам.

7. Утварыце ад прапанаваных прыметнікаў ўсе магчымыя сінтэтычныя і аналітычныя формы ступеняў параўнання. Патлумачце, чаму ў некаторых выпадках пэўную форму ўтварыць немагчыма.

Бел. Смяшлівы, дасціпны, сіняваты, цягавіты, смешны, блягі, надзейны, марозны, густы, цудоўны, звонкі, цяжкі, шпаркі, салодкі, дрэнны, чулы, вядомы, апетытны, сардэчны, звыклы, старанны.

Укр. Добрий, грубуватий, активний, розумний, гарний, порожній, золотий, спритний, привабливий, дзвінкий, темний, дешевий, охайний, волошковий, важкий, німий, відвертий.

Літаратура

1. Рудэнка, А.М. Украінская мова для беларускамоўных: дапам. для студэнтаў філал. фак. / А.М. Рудэнка, Н.А. Валатоўская. – Мінск: БДУ, 2012. – 95 с.

2. Читай і знай! – 2: Довід.-практикум з фонетики, орфоэпії, орфографії, лексикології, фразеології сучасної української мови / О.Я. Лаврінець, К.С. Симонова, І.А. Ярошевич. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 206 с.